

Justitieutskottets yttrande 2023/24:JuU2y

Könstillhörighetslagstiftning

Till socialutskottet

Socialutskottet beslutade den 18 januari 2024 att ge justitieutskottet möjlighet att yttra sig över ett utkast till utskottsinitiativ om könstillhörighetslagstiftning. Justitieutskottet behandlar de delar som berör utskottets beredningsområde.

Utifrån utgångspunkten att könstillhörighetslagstiftningen föreslås ändras i enlighet med utkastet anser justitieutskottet att socialutskottet bör föreslå att även 2 kap. 2 § fängeslagen (2010:610) och 2 kap. 2 § häkteslagen (2010:611) ändras på det sätt som anges i utkastet.

Utskottets överväganden

Utkastet till utskottsinitiativ om könstillhörighetslagstiftning

Att ändra en persons könstillhörighet är en process som består av två skilda delar. Den ena delen innefattar den medicinska utredning och behandling som en patient med transsexualism genomgår. Den andra delen består i en juridisk ändring av könstillhörigheten. Denna del utgör en administrativ process som innebär att uppgifterna om individen i folkbokföringen ändras och personen tilldelas ett nytt personnummer. Det kan ske först efter att han eller hon ansökt och fått beslut om fastställelse av ändrad könstillhörighet av Socialstyrelsens rättsliga råd. Rättsliga rådets prövning styrs av lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall. Denna lag reglerar även tillstånd till att ingrepp görs i könsorganen. För att ändra det juridiska könet krävs i dag att personen sedan en lång tid upplever att han eller hon tillhör det andra könet, sedan en tid uppträder i enlighet med denna könsidentitet, måste antas komma att leva i denna könsidentitet även i framtiden och har fyllt 18 år.

I utkastet till utskottsinitiativ om könstillhörighetslagstiftning föreslås att två nya lagar ersätter lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall där den ena lagen reglerar kirurgiska ingrepp i könsorganen och den andra fastställande av det juridiska könet. För att ändra juridiskt kön föreslås ett förenklat förfarande och ändrade kriterier. Personen behöver ha fyllt 16 år, vara folkbokförd i Sverige eller svensk medborgare som har ett person- eller samordningsnummer, ha ett juridiskt kön som inte stämmer överens med den upplevda könsidentiteten och antas komma att leva i denna könsidentitet under överskådlig tid. Personen får inte heller vara registrerad partner. Socialstyrelsen föreslås få besluta om byte av juridiskt kön.

I utkastet till utskottsinitiativ om könstillhörighetslagstiftning föreslås även ändringar i steriliseringslagen (1975:580), patientdatalagen (2008:355), diskrimineringslagen (2008:567), offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), fängelselagen (2010:610), häkteslagen (2010:611) och lagen (2022:913) om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

De delar som berör justitieutskottets beredningsområde är ändringarna i 2 kap. 2 § fängelselagen och 2 kap. 2 § häkteslagen som reglerar hur placering av en intagen ska göras i förhållande till de intagnas kön. I dag anges att en intagen inte får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna av motsatt kön. En intagen får dock medges att vistas med intagna av motsatt kön om det är lämpligt och de intagna samtycker till det. Den sista meningen föreslås ändras enligt följande: ”En sådan placering får dock göras om det finns särskilda skäl för det och om det i övrigt är lämpligt”.

Utskottets ställningstagande

I förarbetena till den aktuella lagstiftningen anges att skälet för att hålla män och kvinnor åtskilda i anstalt är att det är angeläget att straffverkställigheten för kvinnor utformas så att de inte utsätts för förtryck av kriminella män under tiden i kriminalvårdsanstalt (se prop. 1997/98:95 s. 51). Vidare framhålls det som viktigt att verkställighetsinnehållet kan anpassas efter kvinnors särskilda behov och att man inom kriminalvården har den erfarenheten att kvinnor får en bättre verkställighet och bättre förutsättningar inför frigivningen om de avtjänar sitt straff utan att komma i kontakt med manliga intagna.

När bestämmelserna om placering tillämpas utgår Kriminalvården från det kön som framgår av folkbokföringen. Enligt uppgift från Kriminalvården hanterar myndigheten i dag ett fåtal ansökningar varje år som gäller byte av anstalt på grund av ändrad könstillhörighet. Den ordning som föreslås, där en ändring av det kön som framgår av folkbokföringen inte längre kommer att kräva en lika ingående utredning av könsidentiteten som i dag, kan antas medföra att myndigheten kommer att få hantera fler sådana ansökningar. Utskottet instämmer i vad som anförs i utkastet om att detta förenklade system för att ändra det juridiska könet gör att det finns behov för Kriminalvården av att kunna göra en mer sammantagen bedömning vid placeringar på anstalt eller i häkte. Som flera remissinstanser, däribland Justitiekanslern och Kriminalvården, framhållit bör undantag från huvudregeln om placering utifrån juridiskt kön kunna komma i fråga om det finns skäl för det baserat på framför allt säkerhetsaspekter. De föreslagna ändringarna bidrar dessutom enligt Kriminalvården till att myndigheten kan motverka att den föreslagna ordningen missbrukas, t.ex. genom att en dömd person ansöker om ändrad könstillhörighet endast i syfte att få till stånd en placering i en anstalt i lägre säkerhetsklass. I sammanhanget bör det nämnas att svenska fängelser är indelade i tre säkerhetsklasser där den högsta nivån (säkerhetsklass 1) endast finns för manliga intagna. Utskottet vill framhålla att det är viktigt att sådant missbruk kan undvikas och att det alltid måste göras en noggrann bedömning av säkerhetsaspekterna.

Utskottet instämmer vidare i vad som anförs i utkastet om att bestämmelserna bör formuleras på så sätt att en intagen får vistas tillsammans med intagna av motsatt kön om det finns särskilda skäl för det och om det i övrigt är lämpligt. Ett sådant särskilt skäl kan t.ex. vara om en man-till-kvinna tidigare som man gjort sig skyldig till sexualbrott mot kvinnor. Vidare bör undantag kunna göras i ett fall där det bedöms finnas en särskilt hög risk för rymning eller fritagning som motiverar en placering på en anstalt med den högsta säkerhetsklassen. Vid lämplighetsbedömningen framstår det enligt utskottet även som motiverat att Kriminalvården kan beakta övriga intagnas inställning, om det anses befogat.

Sammanfattningsvis anser utskottet, utifrån utgångspunkten att könstillhörighetslagstiftningen föreslås ändras i enlighet med utkastet, att även bestämmelserna om placering i fängeselagen och häkteslagen bör ändras på

det sätt som anges i utkastet till utskottsinitiativ om könstillhörighetslagstiftning.

Stockholm den 8 februari 2024

På justitieutskottets vägnar

Richard Jomshof

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Richard Jomshof (SD), Louise Meijer (M), Annika Strandhäll (S), Adam Martinen (SD), Petter Löberg (S), Mikael Damsgaard (M), Anna Wallentheim (S), Katja Nyberg (SD), Charlotte Nordström (M), Gudrun Nordborg (V), Torsten Elofsson (KD), Ulrika Liljeberg (C), Pontus Andersson Garpvall (SD), Rasmus Ling (MP), Sanna Backeskog (S), Lars Isacson (S) och Martin Melin (L).

Särskilda yttranden

1. Särskilt yttrande (SD)

Richard Jomshof (SD), Adam Marttinen (SD), Katja Nyberg (SD) och Pontus Andersson Garpvall (SD) anför:

När bestämmelserna om placering på anstalt tillämpas utgår Kriminalvården från det kön som framgår av folkbokföringen. Med den nya könstillhörighetsregleringen som föreslås i utkastet kommer det att bli enklare för personer som biologiskt är män eller kvinnor att ändra det kön som framgår av folkbokföringen. Det innebär att Kriminalvården kan få ta ställning till betydligt fler fall om placering efter könsbyte än i dag.

I de fall där personer som genomgått könsbyte, med anledning av detta vill byta anstalt, eller ska påbörja avtjänandet av straff vid anstalt, ska Kriminalvården enligt vår uppfattning vara väldigt restriktiv med att tillåta personen vara med personer av det kön som han eller hon bytt till. Utgångspunkten ska vara att personer ska placeras på anstalt med grund i sitt biologiska kön.

2. Särskilt yttrande (V)

Gudrun Nordborg (V) anför:

Att kunna få uttrycka sin könsidentitet på sina egna villkor är att betrakta som en grundläggande mänsklig rättighet. Det är en rättighet som inte alltid respekteras i Sverige. Många transpersoner måste inte bara slåss mot fördomar, diskriminering och en stark transfobi – de måste också slåss mot myndigheter och sjukvården. Ett grundläggande problem är att en ändring av det juridiska könet kopplas samman med könskorrigering. Det har förts en lång kamp för att könstillhörighetslagen ska upphävas och jag välkomnar därför att den nu ska ersättas och delas upp i två nya lagar som reglerar frågor som rör juridiskt kön respektive medicinsk könskorrigering.

Jag förväntar mig att Kriminalvården bemöter de personer som ändrat könsidentitet i folkbokföringen utifrån deras individuella situation, på samma sätt som myndigheten gjort hittills utifrån nu gällande lagstiftning. Det är också så man har gjort i andra nordiska länder efter att man infört en möjlighet till ändrad könsidentitet i folkbokföringen. Om Kriminalvården skulle komma att uppfatta att det krävs ytterligare författningsändringar för att förbättra situationen eller för att motverka missbruk förutsätter jag att man årligen rapporterar det till regeringen.